

Halal a ekologia – analiza wpływu islamu na ochronę środowiska

*Halal and ecology
– analysis of Islam's influence to the environmental protection*

Justyna Salamon, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filozoficzny Instytut Religioznawstwa

Typ artykułu: oryginalny artykuł naukowy.

Źródło finansowania badań i artykułu: środki własne Autorki.

Cytowanie: Salamon J., (2018) *Halal a ekologia – analiza wpływu islamu na ochronę środowiska*, „Rynek-Społeczeństwo-Kultura” nr 4(30)/2018, s. 13-16, <https://kwartalnikrsk.pl/Artykuly/RSK-4-2018/RSK-4-2018-Salomon-Halal-a-ekologia.pdf>

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest ukazanie relacji między islamem a ekologią, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia terminu halal, rozumiane go jako całość czynności dozwolonych dla muzułmanów, nie tylko związanych z turystyką, ale także z szeroko rozumianą gospodarką. Przedmiotem badań jest zależność między religią, a poszanowaniem środowiska naturalnego i działaniami proekologicznymi. Uwzględnione zostały państwa Maghrebu i Mashreku. W celu kompleksowego opracowania tematyki zestawiono ich sytuację z krajami niemuzułmańskimi. W konsekwencji pojawia się przykład: Hiszpanii (katolicyzm), Indii (hinduizm), Izraela (judaizm), Szwajcarii (katolicyzm/protestantyzm) oraz Tajlandii (buddyzm). Wyniki badań potwierdzają postawioną hipotezę, że wymierny wpływ na środowisko naturalne ma poziom rozwoju gospodarczego. Religia jedynie może być inspiracją.

Słowa kluczowe: ekologia, gospodarka, halal, islam, religia.

ABSTRACT

This article presents the relationship between Islam and ecology, with particular emphasis on the meaning of the term halal, understood as the whole of activities permitted for Muslims, not only related to tourism, but also to the economy. The subject of research is the relation between religion and respect for the natural environment and pro-ecological activities. Countries of Maghreb and Mashrek are an area of the research. In order to comprehensively develop the topic, their situation is compared with non-Muslim countries: Spain (Catholicism), India (Hinduism), Israel (Judaism), Switzerland (Catholicism/Protestantism) and Thailand (Buddhism). The results of the research confirm the hypothesis that measurable impact on the natural environment has the level of economic development. Religion is only the inspiration.

Keywords: ecology, economy, halal, islam, religion.

Wstęp

Rosnąca popularność działań proekologicznych skłania do głębszych przemyśleń dotyczących relacji między teorią a praktyką. Pojawia się w tym miejscu zasadnicze pytanie, które kraje są najbardziej skłonne dbać o środowisko i gdzie można dopatrywać się głównych determinant. Czy religia, zwłaszcza islam, może być skorelowana z wysokim poziomem dbałości o środowisko? W toku badań autorka postanowiła przyjrzeć się elementom teoretycznym i praktycznym. Wymiar teoretyczny, stanowiący inspirację do działań, odnajdziemy w świętej księdze islamu – Koranie. Wymiar praktyczny wyrażony będzie w danych statystycznych m.in. w wartości wskaźnika EPI.

Hipoteza badawcza i ramy teoretyczne

H1 – Bezpośredni wpływ na stopień zaangażowania w działania proekologiczne ma poziom rozwoju gospodarczego, a nie religia, która jedynie może być źródłem teorii i inspiracji.

H2 – Mimo zapisów w Koranie i przekonania muzułmanów, że ekologia jest halal nie ma to bezpośredniego przełożenia na praktyczne zastosowanie.

Podstawą badań była teoria „centrum – peryferie” w dobie globalizacji zwana też teorią rozwoju zależnego, autorstwa R. Prebisha. Opisywała ona świat za pomocą modelu opierającego się na asymetrycznych relacjach zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i ekonomicznej, militarnej oraz kulturowej. Elementem charakterystycznym była zależność stref peryferyjnych od dominującego centrum. W toku badań autorka przyjęła, że centrum stanowią kraje o najwyższym wskaźniku HDI. Za terytoria peryferyjne były uznane państwa Maghrebu i słabiej

rozwinęte państwa Mashreku. Zgodnie z założeniami teorii, świat był zorganizowanym systemem, który składał się z subsystemów centralnych (tzw. hegemonicznych) oraz peryferyjnych lub *quasi*-peryferyjnych. Świat był postrzegany jako swoista mozaika narodów, które miały wyłączną władzę nad swoim terytorium i tworzyły tzw. państwa narodowe. Państwo definiowane było jako tzw. „supermocarstwo”. Zmiany w interpretacji pojawiły się w II połowie wieku XX jako rezultat drugiej rewolucji naukowej i technicznej. Naukowcy zwątpili w unikatowy charakter państwa i poszukiwali innych form zorganizowania, które mogłyby doprowadzić w rezultacie do wzrostu ekonomicznego w obrębie regionu. W związku z tym rozwinęły się nowe koncepcje, opisujące centralizację i koncentrację władzy, rozwój ekonomiczny oraz kulturowy jako efekt postępującej globalizacji. Za nimi kryło się rozumienie globalizacji jako koncentracji władzy, zasobów finansowych i zysków, które można było zidentyfikować geograficznie. Taki rozwój sprzyjał powstaniu systemu hegemonicznego z dominującym centrum oraz jego możliwymi sukcesorami, między którymi wystąpiły liczne konflikty interesów. Kolejną kwestią problemową było zróżnicowanie kulturowe, które uniemożliwiało pełną globalizację i swobodny przepływ informacji, dóbr czy osób. Funkcjonowanie państw peryferyjnych zależało bezpośrednio od państw centrum (Hryniewicz 2010). Początkowo teoria „centrum – peryferie” odnosiła się do zestawienia bogactwa państw Północy z biedą Południa, a także konserwatyizmu chrześcijaństwa zachodniego (katolickiego) z częścią bizantyjską. Terminy „centrum” i „peryferia” odnosiły się też do zróżnicowania socjoekonomicznego, politycznego, kulturowego i militarnego. Niemniej zawsze miało to charakter relatywny. Obszar, który był hegemonem w danym regionie mógł być peryferium w skali globalnej (Czaputowicz 2007).

Pytania badawcze i metodologia

W toku badań postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jakie jest stanowisko islamu wobec ekologii?
2. Jaka jest relacja między rozwojem gospodarczym, a działaniami proekologicznymi?
3. Czy ochrona środowiska jest halal?
4. Czy religia ma wpływ na środowisko?
5. Jakie są perspektywy na przyszłość?

W celu minimalizacji ryzyka poznawczego wskazane było zastosowanie triangulacji metodologicznej, która wpływa pozytywnie na wzrost wiarygodności badań. Polega ona na połączeniu wielu metod badawczych (jakościowych i ilościowych). Analiza jakościowa źródeł zastanych opierała się na szczegółowej analizie fragmentów Koranu pod kątem elementów, które wywołują lub promują ochronę środowiska. Analiza ilościowa została przeprowadzona za pośrednictwem metody porównawczej, dzięki której zestawiono dane statystyczne dotyczące państw muzułmańskich oraz pozostałych krajów, obejmujących wyznawców głównych religii świata. Przeprowadzona została również kwerenda naukowa publikacji krajowych i europejskich.

Rozważania definicyjne

Po raz pierwszy termin ekologia został zaproponowany w 1866 roku przez E. Haeckla (1834-1919). Definicja Haeckela brzmiała: „ekologia to nauka o relacjach organizmu z otoczeniem, w tym w szerokim tego słowa znaczeniu wszystkie warunki istnienia” (Vite González 2016: 1). Z kolei Ch. Elton, znany brytyjski zoolog, zdefiniował ekologię w 1927 roku jako „naukową historię naturalną” (Vite González 2016: 4). Współcześnie ekologię zdefiniowano w następujący sposób: „ekologia jest gałęzią biologii, która bada relacje między żywymi istotami, ich środowiskiem, rozmieszczeniem, obfitością i tym, jak te właściwości wpływają na interakcje między organizmami a środowiskiem, w którym żyją (siedliskiem) a także wpływ, jaki każda żywa istota ma na środowisko”. Z punktu widzenia niniejszych badań najbardziej adekwatna będzie dziedzina tzw. *ecología humana*. Pojęcie ludzkiej ekologii odnosi się w tym przypadku do naukowego badania związków między ludźmi a środowiskiem, w tym warunków naturalnych, interakcji oraz aspektów ekonomicznych, psychologicznych, społecznych i kulturowych (www.significados.com/ecologia/ 2018). Analizując zjawisko rozwoju gospodarki halal i islamu jako jednej z trzech najważniejszych religii świata, na początku należało zdefiniować termin halal. Jest to arabskie słowo, które oznacza wszystko, co jest dozwolone w religii muzułmańskiej. Według Al-Qaradawiego¹ aktem może być: 1) „Halal” (legalne, dozwolone i zdrowe „Halalan tayeban”) termin, który odnosi się do wszystkiego, co jest dozwolone przez Boga, nie tylko żywność; 2) „Haram” (nielegalne, zabronione) wszystko, co Bóg wyraźnie zakazuje (Bolifa 2017: 177).

Turystyka halal a ekologia

Z terminem halal współcześnie nierozzerwalnie związana jest turystyka. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania definicyjne turystykę halal zdefiniowano jako „turystykę przyjazną muzułmanom” (Muslim

¹ Yusuf Al-Qaradawi – egipski teolog islamu, przewodniczący International Union of Muslim Scholars.

Friendly Tourism). Opisowało się ją jako rodzaj turystyki religijnej, która jest zgodna z zaleceniami islamu. Analiza rynku halal wskazała, że liczba zwiedzających muzułmanów, podróżujących po całym świecie zgodnie z zasadami halal, może osiągnąć 180 milionów w roku 2020. W konsekwencji, nie tylko w państwach muzułmańskich, powstają tzw. hotele halal. Przykładem jest Hotel Alanda w andaluzyjskiej miejscowości Marbella na południu Hiszpanii czy Pino Nature Hotel w Sarajewie (Bośnia i Hercegowina). Przestrzeń w nich jest zorganizowana tak, aby dać muzułmanom jak najlepsze warunki do celebracji salat – modlitwy. Ponadto do dyspozycji są osobne baseny dla kobiet i mężczyzn oraz oddzielne obszary plażowe. Podstawą jest brak alkoholu. Muslim Friendly Tourism obejmuje również linie lotnicze, lotniska, kosmetyki, odzież, farmaceutyki i usługi finansowe (Eddahar 2016). Turystyka „halal” była i jest zgodna ze wszystkimi poleceniami świętej księgi – Koranu. Początek tego terminu zanotowano w 2001 roku (Puchnarewicz 2008). Mimo niektórych zasad, które mogą być trudne do akceptacji dla nie-muzułmanów, rozwój turystyki halal ma pozytywny wpływ na gospodarkę i ekologię. Zauważono, że turyści z Bliskiego Wschodu to goście, którzy wydają najwięcej w hotelach np. na pobyt w Hiszpanii, w 2012 roku, +/- 145 euro dziennie. Dla porównania turyści z Japonii wydają 121 euro za pokój za noc, a podróżujący z Australii 119 euro (Eddahar 2016). Już w 2011 roku podczas ramadanu słynny hotel Sacher w Wiedniu (Austria), zapewnił specjalne udogodnienia dla muzułmanów na modlitwę, a także specjalne posiłki przed świtem (*sahur*) i zachodem słońca (*iftar*). Także inne miejsca, takie jak luksusowy Lord Milner w Londynie czy sieć hoteli Holiday Villa, zostały zaadaptowane poprzez zainstalowanie sygnalizacji, wskazujące kierunek modlitwy (*qibla*) w ich pokojach. Hotele te dodatkowo przeznaczają 2,5% swoich zysków netto na jałmużnę (*zakat*). Zainteresowanie turystyką halal wykracza poza kraje z większością muzułmańską. Odnosząc się do Hiszpanii, która jest najwyraźniejszym przykładem państwa o przeszłości muzułmańskiej, należy podkreślić, iż już w 2014 roku odwiedziło ją 2 miliony turystów muzułmańskich. Ta liczba odwiedzających wzrasta, ponieważ dziedzictwo Andaluzji, doskonała infrastruktura turystyczna, bogata i różnorodna gastronomia oraz oferta kulturalna mają wszystkie aspekty niezbędne do rozwoju. W 2015 roku powstało Halal International Tourism, utworzone przez Halal Institute. Służy ono: 1) dostarczaniu informacji o istniejącej ofercie turystycznej halal w Hiszpanii; 2) zapewnieniu hiszpańskim agentom turystycznym (firmom, instytucjom itp.) niezbędnej wiedzy i środków ułatwiających korzystanie z możliwości biznesowych oferowanych przez turystykę halal; 3) rozwijaniu działalności komercyjnej, mającej na celu promocję turystyki halal w Hiszpanii i poza nią. Ma to pozytywny wpływ na gospodarkę Hiszpanii i miejsca w rankingu HDI oraz EPI, zwłaszcza w kontekście działań proekologicznych i dostępu do zasobów czystej wody.

Sytuacja w zakresie działań proekologicznych w krajach Maghrebu i Mashreku

Postawą dla analizy był Environmental Performance Index (skrót EPI – tzw. wskaźnik wydajności środowiskowej). Badania EPI są prowadzone od 2002 roku przez ośrodki badawcze z uniwersytetów Yale i Columbia we współpracy ze Światowym Forum Gospodarczym. Wskaźnik EPI przedstawia efektywność 180 krajów z całego świata i ich działania podejmowane w zakresie ochrony środowiska natural-

nego oraz obrazuje jego stan. EPI składa się z dwóch podstawowych elementów, pogrupowanych na pomniejsze kategorie. W rezultacie wyróżniamy: 1) zdrowie środowiskowe, czyli wpływ zanieczyszczenia środowiska na zdrowie człowieka, a w ramach tej kategorii determinanty: jakość powietrza, woda i sanitarium, metale ciężkie, witalność/żywołność ekosystemu z determinantami, bioróżnorodność i siedliska, lasy, łąki, klimat i energia, zanieczyszczenie powietrza, zasoby wodne, rolnictwo. W konsekwencji EPI składa się w sumie z 24 subwskaźników wydajności w dziesięciu kategoriach dotyczących zdrowia środowiskowego i witalności ekosystemu (m.in. jakości powietrza, metod oczyszczania ścieków, zasobów wody pitnej, udziału węgla w produkcji energii, przeżywalności dzieci do 5 roku życia). Wskaźniki te są podstawą do ustanowienia celów krajowej polityki środowiskowej. W 2018 roku EPI zostało wyprodukowane przy wsparciu McCall MacBain Foundation i M. T. DeAngelisa. Za najbardziej ekologiczne kraje uznano: Szwajcarię, Francję i Danię. Na końcu sklasyfikowano: Burundi, Bangladesz oraz Demokratyczną Republikę Konga. Pierwszym państwem muzułmańskim w rankingu był Katar, który sklasyfikowano na 32. miejscu, ze wskaźnikiem 67,80. Kraje Maghrebu zajęły odpowiednio: Maroko (m. 54, EPI – 63,47), Tunezja (m. 58, EPI – 62,35). Wśród państw Mashreku należy zwrócić uwagę na: Kuwejt (m. 61, EPI – 62,28), Jordanię (m. 62, EPI – 62,20), Egipt (m. 66, EPI – 62,21) oraz Liban (m. 67, EPI – 61,08).

Zależność między poziomem rozwoju gospodarczego a ekologią

Lokaty w rankingu EPI jednoznacznie wskazują na dominację państw wysokorozwiniętych. Z tego punktu widzenia ważna była analiza Wskaźnika Rozwoju Społecznego (*Human Development Index* – HDI²) oraz Wskaźnika Państw Upadłych (*Fragile States Index* – FSI³). Jak wynika z tabeli 1 wyraźnie większa jest zależność między rozwojem gospodarczym – wskaźnikiem HDI i ekologią. Szwajcaria, przodująca w rankingu EPI, zajmuje 2. miejsce w rankingu HDI. Religia ma w tym przypadku wpływ znikomy. Mimo że muzułmańskie źródła propagują symbiozę ze środowiskiem naturalnym, nie ma to bezpośredniego przełożenia na działania proekologiczne. Również tabela 2 obrazuje korelację między EPI i HDI. Najwyższa ona będzie w przypadku Kataru, a najniższa w Maroku.

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki i wyznaczenie wybranych państw

Państwo	Hiszpania	Indie	Izrael	Szwajcaria	Tajlandia
EPI	78,39 (12)	30,57 (177)	75,01 (19)	87,42 (1)	49,88 (121)
HDI	0,891 (26)	0,640 (130)	0,903 (22)	0,944 (2)	0,755 (83)
FSI	41,4 (149)	76,3 (72)	78,5 (67)	19,2 (176)	75,0 (77)
Wyznanie	Katolicyzm	Hinduizm	Judaizm	Katolicyzm Protestantyzm	Buddyzm

Źródło: opracowanie własne.

² Wskaźnik Rozwoju Społecznego (*Human Development Index* - HDI) opisuje sytuację społeczno-ekonomiczną państw świata. Wprowadzony przez ONZ celem ułatwienia porównań. Od 1993 r. wykorzystywany w raportach UNDP (Program NZ ds. Rozwoju). W jego obliczaniu bierze się pod uwagę trzy elementy: średnią długość życia, średnią liczbę lat edukacji, średni dochód na osobę. Wyróżniono przedziały: kraje o bardzo wysokim poziomie rozwoju 0,8-1,0; wysokim 0,7-0,799; średnim 0,6-0,550; niskim dla wartości poniżej 0,550.

³ Wskaźnik Państw Upadłych (*Fragile States Index*-FSI), obejmuje dwadzieścia zmiennych dotyczących kondycji państwa, pogrupowanych w kategorie: wskaźniki spójności, ekonomiczne, polityczne i społeczne. Wyróżnia się państwa upadłe, zagrożone, stabilne i trwałe.

Tabela 2. Podstawowe wskaźniki wybranych państw muzułmańskich

Państwo	Algieria	Egipt	Jordania	Katar	Maroko	Tunezja
EPI	57,18 (88)	62,21 (66)	62,20 (62)	67,80 (32)	63,47 (54)	62,35 (58)
HDI	0,754 (85)	0,696 (115)	0,735 (95)	0,856 (37)	0,667 (123)	0,735 (95)
FSI	75,8 (73)	88,7 (36)	76,8 (70)	48,1 (140)	74,0 (83)	72,1 (92)

Źródło: opracowanie własne.

Ekologia a źródła muzułmańskie

Kwestia ochrony środowiska jest obecna zarówno w tradycji, jak i świętych tekstach islamu. Uważa się, że muzułmanie tworzą jedną z najbardziej szanujących się kultur w stosunku do środowiska. Może to wynikać z kontekstu geograficznego, gdyż na półwyspie arabskim, w większości na obszarze pustynnym, panowały ekstremalne warunki życia. Mogło to mieć bezpośredni wpływ na szacunek dla wszelkich przejawów środowiska naturalnego. Stanowisko Proroka Mahometa jest jednoznaczne: wszystkie stworzenia to poddani Boży, a najdroższym jest mu to stworzenie, które wyświadcza najwięcej dobra Bożym poddanym. Toteż nasze czyny „nie mają na celu jedynie dobra gatunku ludzkiego, ale raczej mają przynosić korzyści wszystkim stworzeniom” (Pankiewicz 2017). O przywiązaniu do ochrony środowiska świadczą cytaty ze świętej księgi – Koranu: „I oto powiedział Pan do aniołów: 'Ja umieszczę na Ziemi namiestnika (khalifa)'. Oni powiedzieli: 'Czy Umieścisz na niej tego, kto będzie szerzył na niej zepsucie i będzie przelewał krew, kiedy my głosimy Twoją chwałę i głosimy Twoją świętość?' Powiedział: 'Zaprawdę, Ja wiem to czego wy nie wiecie!' I On nauczył Adama wszystkich imion, potem przedstawił wszystkie stworzenia aniołom mówiąc: 'Obwieście Mi ich imiona, jeśli jesteście prawdomówni!' Oni powiedzieli: 'Chwała Tobie! My nie mamy żadnej innej wiedzy poza tym czego nas nauczyłeś. Ty zaprawdę jesteś Wszechwiedzący, Mądry!' On powiedział: 'O Adamie! Obwieść im ich imiona!' A kiedy Adam im obwieścił ich imiona, powiedział Pan: 'Czyż wam nie powiedziałem? Ja znam to co skryte, w niebiosach i na ziemi, i Ja wiem co wy ujawniacie i co skrywacie.' A kiedy powiedzieliśmy do aniołów: 'Oddajcie pokłon Adamowi!' oni oddali pokłon, z wyjątkiem Iblisa. On odmówił, wbił się w pychę i znalazł się wśród niewiernych.” (Koran 2:30-34). Wersety Koranu obrazują również kwestię niszczenia przyrody „fasad” i relację religii względem tego zagadnienia. „Wśród ludzi jest taki, którego słowa o życiu na tym świecie zadziwiają cię; on bierze Boga za świadka na to co jest w jego sercu; a przecież on jest w sporze najbardziej uparty. Kiedy się odwróci, chodzi pośpiesznie po ziemi, by szerzyć na niej zepsucie i niszczyć zasiewy i bydło. A Bóg nie lubi zepsucia (fasad)” (Koran 2:204-205). Kolejne wersety Koranu poświęcone są relacjom człowieka z przyrodą: „Szatan kusi nas dobrami tego życia. My natomiast musimy się starać, aby żyć w zgodzie z naszą prawdziwą naturą, naszą fitrą” (Koran 30:30). „Człowiek podjął się pewnej odpowiedzialności, opieki nad naszą Ziemią, której inne stworzenia nie chciały podjąć” (Koran 33:72).

W toku dalszej analizy Koranu należy zwrócić uwagę na następujące fragmenty:

- 1) „Czy ty nie widzisz, że Bogu wybijają pokłony ci, którzy są w niebiosach, i ci, którzy są na Ziemi, i słońce, i księżyc, i gwiazdy, góry drzewa i zwierzęta, i wielu spośród ludzi? Ale dla wielu kara jest słuszną!” (Koran 22:18);
- 2) „Trawy i drzewa wybijają pokłony” (Koran 55:6);
- 3) „Czy nie widziałeś, iż Boga wysławiają ci, którzy co są w niebiosach

i na Ziemi, i ptaki z rozpostartymi skrzydłami? Każdy wie, jak się modlić i wystawiać Boga. Bóg wie dobrze co oni czynią” (Koran 24:41); 4) „Bóg zesłał z nieba wodę i ożywił przez nią ziemię po jej śmierci. Zaprawdę, w tym jest znak dla ludzi, którzy słuchają! Zaprawdę macie pouczający przykład w waszych trzodach! My Poimy was tym, co jest w ich wnętrznościach, między pokarmem strawionym a krwią – mlekiem czystym przyjemnym dla pijących... I objawił twój Pan pszczołom: 'Wybierajcie sobie wasze mieszkania w górach, w drzewach i w tym co ludzie budują; następnie jedźcie ze wszystkich owoców i chodźcie pokornie drogami swego Pana!' Z wnętrzności ich wychodzi napój różnego koloru, w którym ludzie znajdują uzdrowienie. Zaprawdę w tym jest znak dla ludzi, którzy się zastanawiają!” (Koran 16:65-69);

5) „Wyznawca Allaha otrzymał ściśle wytyczne dotyczące troski o planetę. Allah jest Stworzycielem (al-Khaliq), Twórcą (al-Bari') i Kształtującym (al-Musafir)” (Koran 59:24). Allah jest Właścicielem natury (Koran, 25:2, 20:6). Człowiek jest jej zarządcą, któremu ziemia i życie zostało wypożyczone;

6) „O ludu mój! Życie na tym świecie jest przemijającym używaniem; a życie ostateczne zaprawdę jest siedzibą stałości!” (Koran 40:39). „Gdy spostrzeżemy, że zostaniemy osądzeni za nasze postępowanie, natura także zostanie objęta islamską etyką. Allah stworzył przyrodę jako poddaną nam” (Koran 45:12-13), „ale człowiek odpowiada niewdzięcznym i niewłaściwym postępowaniem (dhulm)”;

7) „Bóg jest Tym, który stworzył niebiosa i ziemię, i spuścił z nieba wodę; i wyprowadził dzięki niej owce jako zaopatrzenie dla was. On podporządkował wam okręty, aby pływały po morzu na Jego rozkaz. On podporządkował wam rzeki. On podporządkował wam słońce i księżyc, które nieustannie dążą swoim kursem, a także noc i dzień. On dał wam wszystko, o co prosiliście. Jeślibyście chcieli zliczyć dobrodziejstwa Boga, to zliczyć ich nie zdołacie. Zaprawdę człowiek jest bardzo niesprawiedliwy i niewdzięczny!” (Koran 14:32-34);

8) „A kiedy On ich wyratuje, oto oni znowu szerzą zepsucie na ziemi, bez żadnego prawa. 'O ludzie! Wasza nieprawość spadnie tylko na was samych. To jest tylko krótkie używanie życia na tym świecie, bo do nas powrócicie, a wtedy My wam obwieścimy to co czyniliście'. Życie tego świata jest podobne do wody, którą Spuściliśmy z nieba: miesza się z nią roślinność ziemi, którą żywią się ludzie i zwierzęta. A kiedy ziemia nabrała swojej ozdoby i upiększyła się, a jej mieszkańcy myślą, że nią władają, dochodzi do niej Nasz rozkaz, nocą lub dniem, i My czynimy ją polem zżętym, jak gdyby wczoraj nie była kwitnąca. W ten sposób Wyjaśniamy znaki ludziom, którzy się zastanawiają” (Koran 10:23-24).

Dziedzictwo islamskie nierozzerwalnie związane jest ze środowiskiem i wynika z nalegania Koranu na troskę o otaczającą nas rzeczywistość. Turecki profesor I. Özdemir skupiał się na Koranie, w celu ukazania obowiązku każdego muzułmanina, aby chronił świat przyrody, którego jest częścią. Zwracał również uwagę na kluczową rolę tradycji duchowych, które miały wpływać na ochronę środowiska. W trakcie lektury możemy przeczytać: „Koran, z naciskiem na metafizyczny wymiar natury, zastąpił koncepcję pogańskich Arabów nowym i płodnym zrozumieniem. Zaskakujące jest postrzeganie podobieństwa pomiędzy tą wizją natury jako czegoś nieistotnego, bez znaczenia i celu, a ideami, które powstały wiele wieków później w tak zwanej naukowej wizji współczesnej epoki. Dlatego dzisiaj Koran jest równie przygotowany do obalenia materialistycznej koncepcji natury i zapewnia bardziej całościową i kompleksową wizję, zdolną do rozwijania etyki środowiskowej” (Özdemir 2012).

Podsumowanie

Po fragmentarycznej analizie Koranu można stwierdzić, że islam jest jedną z najbardziej proekologicznych religii. Niemniej wymierny efekt może mieć tylko ścisła korelacja wzrostu gospodarczego i działań proekologicznych. Mimo że ochrona środowiska jest halal, nie będzie ona priorytetem dla państw słaborozwiniętych, dotkniętych brakiem wód pitnych. Religia może dostarczać wzorów postępowania, ale nie jest wystarczającym nośnikiem dla proekologicznych ustaw rządzących w państwach muzułmańskich. Rozwój gospodarczy ma w tym przypadku największe znaczenie. Po wstępnej analizie problematyki potwierdzenie znajdują postawione hipotezy badawcze. Bezpośredni wpływ na stopień zaangażowania w działania proekologiczne ma poziom rozwoju gospodarczego, wskaźniki takie jak PKB, a nie religia, która jedynie może być źródłem teorii i inspiracji dla twórców prawa i obywateli. Mimo zapisów w Koranie i ogólnego przekonania wśród muzułmanów, że działania proekologiczne są jednocześnie halal, nie ma to bezpośredniego przełożenia na praktyczne zastosowanie. Źródła niepowodzeń należy poszukiwać w niskim poziomie rozwoju gospodarczego oraz stosunkowo niskim poziomie skolaryzacji wśród społeczeństwa, zwłaszcza w krajach Maghrebu i Mashreku⁴. Relacje między rozwojem gospodarczym a działaniami proekologicznymi można określić jako dodatnio skorelowane. Mimo że ekologię można zaliczyć do halal, religia nie gwarantuje ochrony środowiska. Nie sposób muzułmańskiej społeczności nakazać prowadzenia aktywnych działań proekologicznych, jeżeli państwo nie jest w stanie zagwarantować realizacji podstawowych potrzeb takich jak dostęp do opieki zdrowotnej czy edukacji. Rozpatrując perspektywę na przyszłość należy zwrócić uwagę na rosnącą liczbę muzułmanów na świecie. Dla krajów europejskich oraz wyżej rozwiniętych państw Zatoki Perskiej rozwój gospodarczy może skutkować wzrostem troski o środowisko i rozwojem turystyki halal, której wpływ jest dodatni. Z drugiej strony biedniejsze kraje Maghrebu i Mashreku wciąż będą zmagać się z niedoborem wody pitnej i postępującą deforestacją.

Bibliografia

1. Bielawski J., (1986) *Koran*, Warszawa: PIW.
2. Bolifa F., Cuesta P., Loranca C., (2017) *Razones para apostar por el turismo halal*, „International Journal of Scientific Management and Tourism” nr 3-4.
3. Czaputowicz J., (2007) *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa: PWN.
4. Eddahar N., (2016) *Muslim Friendly Tourism. Branding in the global market*, Casablanca: CIDC.
5. Hryniewicz J., (2010) *Teoria „centrum - peryferie” w dobie globalizacji*, „Studia regionalne i lokalne” nr 2 (40).
6. Jahan S., (2016) *Informe sobre Desarrollo Humano 2016. Desarrollo humano para todas las personas*, Nowy Jork: UNDP.
7. Özdemir I., (2012) *La ética ecologista desde la perspectiva del Corán Ibrahim*, „Colección Asbab” (vínculos) nr 6.
8. Pankiewicz J.Z., (2017) <http://ecoportal.com.pl/ktora-religia-jest-bardziej-ekologiczna-2/> [12.12.2018].
9. Puchnarewicz E., (2008) *Turystyka Islamska jako nowa koncepcja rozwoju turystyki w świecie muzułmańskim*, „Turystyka i Rekreacja” nr 4 (2).
10. Vite González F., (2016) *¿Qué es la ecología?* [w:] www.monografias.com/docs/LA-ECOLOGIA-Fernando-Vite-Gonzalez-F3L5SFTPJ8UNY [12.11.2018].

⁴ Przykładowo Indeks Edukacji wynosi: Maroko 0,529; Tunezja 0,659; Kuwejt 0,620; Mauretania 0,389.